

Coğrafyanın Dili Ve Coğrafya Eğitimi: Kültür ve Mekânın Dil Üzerindeki Etkileri

The Language Of Geography And Geography Education: The Effects Of Culture And Space On Language

Cansu TAŞKAN*

Öz

Coğrafya eğitimi, yalnızca doğal unsurların aktarımını değil, aynı zamanda mekân, kültür ve dil arasındaki etkileşimleri anlamayı da içerir. Bu etkileşimler, öğrencilerin çevrelerini algılama biçimlerini, kültürel değerler hakkındaki farkındalıklarını ve mekânsal kavrayışlarını doğrudan etkiler. Eğitim materyalleri, bu süreçte kritik bir rol oynar ve özellikle ders kitapları, coğrafi bilginin sunumunda en önemli araçlardan biri olarak kabul edilir. Bu çalışma, Türkiye’deki lise coğrafya ders kitaplarında yer alan yerel ve kültürel unsurların temsil biçimlerini inceleyerek, dil ve görsellerin pedagojik işlevlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 9., 10., 11. ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları doküman analizi ve tematik analiz yöntemleriyle ele alınmıştır. Analizler, yerel unsurların doğal ve beşerî bağlamlarda işlendiğini, ancak bölgeler arasında belirgin bir dengesizlik olduğunu göstermektedir. Batı Anadolu detaylı bir şekilde ele alınırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki tarihî ve kültürel zenginlikler yüzeysel bir şekilde temsil edilmiştir. Dilsel inceleme, kavramların çoğunlukla tanımlama düzeyinde kaldığını ve bağlam eksikliklerinin, öğrencilerin kavrayış süreçlerini sınırladığını ortaya koymaktadır. Görsel materyaller genelde metinleri destekleyici nitelikte olsa da, haritaların genelleştirilmiş yapısı ve açıklama eksiklikleri, bu materyallerin pedagojik etkisini sınırlamaktadır.

* cansutaskan@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-3623-5188

Sonuçlar, ders kitaplarının öğrencilerin coğrafi farkındalıklarını artırmada güçlü bir potansiyele sahip olduğunu, ancak içerik ve temsil dengesizliklerinin bu potansiyele sınırlayabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kitapların daha dengeli bir içerik yapısıyla güncellenmesi, kavramların bağlamsal örneklerle zenginleştirilmesi ve eleştirel düşünme etkinliklerinin yaygınlaştırılması gereklidir. Çalışma, coğrafya eğitimi literatürüne katkı sağlamayı ve ders kitaplarının geliştirilmesine yönelik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya eğitimi, Yerel ve kültürel unsurlar, Dilsel temsiller, Görsel materyaller

Abstract

Geography education goes beyond the transfer of natural phenomena and encompasses the interplay between space, culture, and language. This interaction directly shapes students' perceptions of their environment, cultural awareness, and spatial understanding. Educational materials, especially textbooks, play a critical role in this process by serving as primary tools for delivering geographical knowledge. This study evaluates the linguistic and visual representations of local and cultural elements in Turkish high school geography textbooks, aiming to assess their pedagogical functionality.

Using document analysis and thematic analysis methods, the study examines the geography textbooks for grades 9, 10, 11, and 12, published by the Ministry of National Education. The findings reveal that local elements are predominantly presented in natural and human contexts, yet significant regional imbalances exist. While Western Anatolia is extensively covered, the historical and cultural richness of Eastern and Southeastern Anatolia is insufficiently represented. Linguistic analysis shows that concepts are often addressed at a definitional level, with limited contextual depth, which restricts students' comprehension processes. Visual materials generally support the texts; however, the generalized nature of some maps and the lack of explanatory notes limit their pedagogical impact.

The results suggest that these textbooks hold strong potential to enhance students' geographical awareness but are hindered by content and representation imbalances. The study emphasizes the need for more balanced content, enriched contextual examples for concepts, and broader implementation of activities promoting critical thinking. This research contributes to the geography education literature and provides a framework for improving educational materials.

Keywords: Geography Education, Local and Cultural Elements, Linguistic Representations, Visual Materials.

GİRİŞ

Mekân, yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda insan deneyimlerinin ve toplumsal kimliğin şekillendiği bir düzlemdir. Coğrafya, mekânın fiziksel ve kültürel boyutlarını anlamlandırarak, toplumsal kimliklerin oluşumuna katkıda bulunur. Bu bağlamda dil, mekânla kurulan bu ilişkiyi yansıtan ve yeniden üreten bir araç olarak öne çıkar (Tuan, 1977, s. 6). Dil, yalnızca iletişim aracı değil; aynı zamanda mekânın ve kültürün bir yansımasıdır. Toplumlar, yaşadıkları coğrafi ortamın fiziksel ve kültürel özelliklerini dil aracılığıyla ifade ederken, dilsel yapılar aynı zamanda mekânsal algıyı şekillendirir (Relph, 1976, s. 15).

Coğrafya eğitimi, mekânsal düşünme becerilerinin kazandırılması ve kültürel farkındalık oluşturulması açısından önemli bir araçtır (Türker ve Aksoy, 2020, s. 143). Özellikle yer adları (toponimler), hem coğrafi hem de kültürel bilgilerin aktarımında temel bir rol oynar. Toponimler, bir bölgenin tarihsel ve kültürel mirasını yansıtarak, mekânın toplumsal bellekteki yerini sabitler (Harley, 1989, s. 278). Ancak, toponimler eğitsel bağlamda nasıl kullanıldığı ve bu kullanımların dilsel farkındalığa katkısı, yeterince araştırılmış bir konu değildir (Eren ve Keçer, 2023). Coğrafya eğitiminin, yer adlarının dilsel temsilleri yoluyla mekânsal algıyı ve kültürel değerleri nasıl şekillendirdiğini anlamak, bu nedenle kritik bir araştırma alanıdır.

Eğitim sistemlerinin temel hedeflerinden biri, kültürel mirasın aktarılmasıdır. UNESCO (2015), eğitimin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve kültürel bağlamların korunmasında bir araç olduğunu vurgulamaktadır (s. 12). Bu bağlamda, coğrafya eğitimi, öğrencilerin yerel kültürlerini ve kimliklerini anlamalarını sağlayarak, dil ve mekân arasındaki ilişkiyi güçlendirir (Taşkın ve Bozkurt, 2023, s. 177). Özellikle, yerel coğrafya unsurlarının ders kitaplarında nasıl ele alındığı ve bu unsurların kültürel bağlamda nasıl temsil edildiği, dil ve kültür ilişkisini anlamak için temel bir araştırma alanı sunmaktadır (Cohen ve Kliot, 1992, s. 658).

Teorik olarak, kültürel coğrafya, dil ve mekân arasındaki ilişkiyi açıklamak için önemli bir çerçeve sağlamaktadır. Tuan (1977), insanların yaşadıkları yerleri yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda hissettikleri, hayal ettikleri ve isimlendirdikleri biçimde anlamlandırdığını belirtir (s. 16). Relph (1976) ise mekânın, bireylerin aidiyet duygularını ve toplumsal kimliklerini nasıl şekillendirdiğini ele alırken, dilin bu süreçteki rolünü vurgular (s. 20). Bu çalışmalar, coğrafya eğitiminin dilsel temsiller ve kültürel miras üzerindeki etkilerini anlamak için teorik bir zemin sunmaktadır.

Dil, mekânsal anlam yaratımında ve kültürel değerlerin aktarımında önemli bir rol oynar. Sapir-Whorf hipotezi, dilin insan algısını şekillendirdiğini ileri sürerken, bu çalışma, bu hipotezin Türkiye’deki lise coğrafya ders kitaplarında nasıl karşılık bulunduğunu incelemektedir (Kerimoğlu, 2022, s.69). Yerel unsurların dilsel ve görsel temsilleri, hem öğrencilerin coğrafi farkındalıklarını artırmada hem de kültürel değerleri anlamalarında kritik bir rol oynamaktadır.

Bu araştırma, coğrafya eğitiminin dil üzerindeki etkilerini ve kültürel unsurların dilsel temsillerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye’de kullanılan coğrafya ders kitapları ve müfredat dokümanları analiz edilerek, kültürel ve mekânsal unsurların dil aracılığıyla nasıl aktarıldığı araştırılacaktır. Aynı zamanda UNESCO’nun kültürel

miras ve eğitimle ilgili belgelerinden hareketle, coğrafya eğitiminin kültürel farkında-lık oluşturmadaki rolü uluslararası bir perspektifte değerlendirilecektir.

Coğrafya eğitimi, dil ve mekân arasındaki köprülerin kurulmasında yalnızca pe-
dagogik değil, aynı zamanda toplumsal bir işlev görmektedir. Bu çalışma, coğrafya eği-
timinin dilsel temsiller ve kültürel miras üzerindeki etkilerini analiz ederek, eğitim
politikalarının geliştirilmesine yönelik yeni yaklaşımlar sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Yerel ve kültürel coğrafya unsurları ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?
2. Bu unsurların dilsel temsilleri öğrencilerin algısını nasıl şekillendirmektedir?
3. Görsel materyaller ve kavramlar pedagojik açıdan yeterli midir?

Bu sorulara yanıt aramak için, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımla-
nan 9., 10., 11. ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları doküman analizi ve tematik analiz
yöntemleriyle incelenmiştir. Bu çalışma, coğrafya eğitimi, kültür ve dil arasındaki iliş-
kiye odaklanarak, Türkiye’deki eğitim materyallerinin içeriksel ve pedagojik yapısını
değerlendirmeyi hedeflemektedir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Coğrafya ve Dil İlişkisi

1.1.1. Coğrafyanın dil üzerindeki etkileri; yerel terimler, deyimler, anlatılar

Coğrafya, dilin oluşumunda ve evriminde temel bir rol oynar. Yerel terimler, de-
yimler ve anlatılar, bir toplumun coğrafi çevresiyle kurduğu ilişkinin dilsel yansıma-
larıdır. Sapir (1921), dilin çevresel faktörlerle şekillendiğini ve bu etkileşimle birlikte
kültürel dinamiklerin de dil aracılığıyla aktarıldığını belirtir (s. 29). Whorf (2012) ise
dilini düşünce ve algıyı nasıl etkilediğini vurgular; coğrafi terimlerin insan zihninde
mekânsal algıyı şekillendirdiğini savunur.

Yerel terimler, coğrafi unsurların tanımlanmasında ve anlamlandırılmasında işlev-
seldir. Türkiye’nin farklı bölgelerinde kullanılan “ayla”, “oba” ve “dere” gibi terimler,
yalnızca mekânsal özellikleri değil, aynı zamanda bu mekânların kültürel anlamlarını
da ifade eder (Türkan, 2021, s. 288). Bu terimlerin kullanımı, dilin coğrafi çevreden
nasıl etkilendiğini göstermektedir. Deyimler ve anlatılar ise, insanların mekânla olan
bağlarını ve toplumsal hafızalarını yansıtan dilsel yapılar olarak bilinmektedir. Harley
(1989), haritaların yalnızca mekânsal bilgi aktarmakla birlikte dilin ideolojik boyutla-
rını taşıdığını belirtmektedir (s. 13).

Coğrafya, bireylerin ve toplumların yaşadığı çevrenin yalnızca fiziksel değil, eş za-
manlı olarak düşünsel ve dilsel dünyasını da şekillendirmektedir (Ar, 2021, s. 8). Dil,
bir anlamda mekânın bir uzantısı olarak karşımıza çıkar; çünkü insanlar çevrelerini
algılayarak, bu algıyı dil yoluyla ifade eder (Bozkurt, 2021, s. 480). Sapir (1921), bir dilin
yapısının, konuşanların çevresel deneyimlerinden bağımsız olarak düşünülemeyece-
ğini öne sürer (s. 29). Bu bağlamda, coğrafi çevrenin fiziksel özellikleriyle bireylerin
mekâna dair kullandıkları terimler arasında derin bir bağ vardır. Dolayısıyla farklı

iklim bölgelerinde yaşayan toplumlar, doğrudan bu coğrafi çeşitliliği yansıtan zengin bir terim repertuarı geliştirmiştir.

Yerel terimler, bir bölgenin topografik özelliklerini, bitki örtüsünü ve hatta iklim koşullarını yansıtarak o bölgeye özgü bir dilsel yapı oluşturur (Kök ve Uşma, 2022). Türkiye’de, Karadeniz Bölgesi’nde kullanılan “yayla” kelimesi, bu bölgedeki yüksek dağlık alanların hem fiziksel bir özelliğini hem de toplumsal bir yaşam biçimini ifade eder. Benzer şekilde, İç Anadolu’da “oba” kelimesi hem geçici yerleşim alanlarını hem de bu alanların kültürel bağlarını ifade eden çok katmanlı bir anlama sahiptir (Karagel, 2024, s.650). Bu tür terimler, fiziksel mekânın sadece betimlenmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda kültürel ve tarihsel deneyimlerin birer taşıyıcısıdır (Whorf, 2012, s. 213).

Deyimler ve atasözleri de toplumların yaşadıkları çevreyi algılama biçimlerinin dilde nasıl kodlandığını anlamak için önemli bir göstergedir. Türkçede yaygın olarak kullanılan “sudan çıkmış balık gibi” deyimini, suyun yaşam için temel bir unsur olduğu toplumlarda doğmuş bir ifadedir (Alsaç, 2021). Bunun aksine, çöl bölgelerinde yaşayan toplumlar için suya dair deyimler ve atasözleri, hayatta kalma mücadelesini vurgular nitelikte olabilir. Harley (1989), dilsel ifadelerin haritalarla birleşerek mekânsal algıyı güçlendirdiğini belirtir (s. 17). Bu, deyimlerin ve yer adlarının yalnızca dilsel bir unsur olmadığını, aynı zamanda mekânsal bir hafızayı temsil ettiğini göstermektedir.

Toplumların mekânla kurdukları bağlar, sadece günlük dilde değil, aynı zamanda anlatılarında ve mitlerinde de kendini gösterir. Mezopotamya’da doğmuş olan Gılgamış Destanı, sadece bir kahramanlık hikâyesi gibi görünsede, aynı zamanda bölgenin coğrafyasının ve nehirlerinin toplumsal hafızadaki yerini yansıtan bir anlatıdır (Ürkmez, 2021, s 359). Türk mitolojisinde ise dağların ve su kaynaklarının kutsal kabul edilmesi, bu unsurların hem fiziksel hem de manevi bir değer taşıdığını gösterir. Lefebvre (2014), mekânın bu tür anlatılar yoluyla toplumsal bir üretim haline geldiğini vurgular (s. 289).

Dil, bu bağlamda, mekânsal deneyimlerin bireyler arasında paylaşılarak nesilden nesile aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Toplumların karşılaştığı fiziksel zorluklar, doğal afetler veya iklim koşulları, dilde iz bırakır ve bu izler kültürel kimliğin bir parçası haline gelir (Özmen, 2020, s. 61). Bir bölgede sıkça yaşanan taşkınlar, bu olgunun dildeki temsillerini de zenginleştirir. Bu tür dilsel zenginlikler, sadece toplumsal hafızanın bir uzantısı olmamakla birlikte, aynı zamanda coğrafya ve dil arasındaki dinamik ilişkinin bir göstergesidir (Rose-Redwood ve Alderman, 2011, s. 4).

Yerel terimlerin, deyimlerin ve anlatıların coğrafya eğitimi bağlamında nasıl ele alındığı önemlidir. Eğitim materyallerinde kullanılan dilin, öğrencilerin çevrelerini anlamalarını nasıl şekillendirdiği, coğrafyanın dil üzerindeki etkisinin bir yansımasıdır (Kincheloe, 2023). Ancak, bu terimlerin ders kitaplarında yeterince temsil edilmediği durumlarda, öğrencilerin coğrafi farkındalıkları sınırlı kalabilir. UNESCO (2015), yerel kültürel öğelerin eğitim materyallerine entegrasyonunun, toplumsal değerlerin korunması açısından kritik olduğunu belirtir (s. 14).

Eğitim materyallerinde kullanılan dil ve görsel materyaller, öğrencilerin mekânla bağ kurmasını ve kültürel farkındalık geliştirmesini sağlayan temel araçlardır. Ders

kitaplarında yer alan yerel unsurlar, genellikle belirli bölgelerin doğal ve beşerî özelliklerini tanıtmakta, ancak bu özelliklerin pedagojik bir yaklaşımla nasıl ele alındığı konusunda sınırlı bir çerçeve sunmaktadır. Sapir-Whorf hipotezine göre, bir dağın yalnızca “yükseklik” gibi fiziksel özellikleriyle değil, o dağa atfedilen anlamlarla tanıtılması, öğrencilerin mekânsal algısını derinleştirebilir (Akyüz, 2024, s. 26-27).

Bu çalışmada, dilin coğrafya eğitimi içindeki rolü, mekânın ve kültürün öğrencilere aktarımında nasıl bir işlev üstlendiği bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca, Relph ve Tuan'ın mekânsal algı teorileri temel alınarak, yerel unsurların kültürel bağlamda öğrencilere sunulmuş biçimleri incelenmiştir. Teorik çerçeve, yalnızca kuramsal açıklamalara dayalı değil, aynı zamanda bu teorilerin Türkiye'deki lise coğrafya ders kitaplarına uygulanabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1.1.2. Kültürel mekanların dildeki temsilleri

Mekân, sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda kültürel anlamlarla yüklü bir toplumsal üretimdir. Lefebvre (2014), mekânın toplumsal olarak üretildiğini ve bu üretimin dil aracılığıyla bir kimlik kazandığını vurgular (s. 290). Bu duruma örnek vermek gerekirse “Efes Antik Kenti” ya da “Taksim Meydanı” gibi yer adları, yalnızca birer coğrafi işaret değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel bir hafızanın taşıyıcısıdır.

Toponimler, bir bölgenin tarihî bağlamını ve toplumsal dinamiklerini yansıtan dilsel işaretlerdir. Azaryahu (1996), yer adlarının ideolojik bir güce sahip olduğunu ve bu adların mekânın siyasi ve toplumsal anlamlarını yeniden inşa etmek için kullanılabileceğini belirtir (s. 318). Rose-Redwood ve Alderman (2011), toponimlerin yalnızca bir tanımlama aracı olmadığını, aynı zamanda kültürel hafızanın ve kimliğin yeniden üretiminde kritik bir rol oynadığını savunur (s. 3).

Mekânsal isimlerin dilsel temsilinin eğitim bağlamında incelenmesi, öğrencilerin kültürel miraslarını anlamalarını kolaylaştırır. Ancak, coğrafya ders materyallerinde yerel mekânların dilsel temsilleri genellikle sınırlıdır (Tür ve Taşdemir, 2022, s. 155-156). Bu durum, kültürel coğrafyanın eğitimde daha etkin bir şekilde yer alması gerektiğini göstermektedir.

Kültürel mekânlar, bir toplumun tarihsel, dinsel ve toplumsal bağlamlarını yansıtarak dilde kendine özgü bir temsil bulur. Bu temsil, sadece fiziksel mekânların betimlenmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda mekânın kültürel anlamlarını ve toplumsal değerlerini de ifade eder (Ayten ve Vural, 2023). Lefebvre (2014), mekânın yalnızca fiziksel bir olgu değil, aynı zamanda toplumsal üretimin bir sonucu olduğunu belirtir (s. 291). Mekân, dil yoluyla insanlar arasında paylaşılan bir anlam kazandığında, toplumsal hafızanın bir parçası haline gelir. “Kapalıçarşı” ismi, sadece bir ticaret alanını temsil etmemektedir, aynı zamanda Osmanlı dönemine özgü kültürel ve ekonomik ilişkileri hatırlatmaktadır.

Yer adları (toponimler), dil ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir araçtır. Azaryahu (1996), yer adlarının toplumsal hafızayı şekillendirme ve yeniden üretme gücüne dikkat çeker (s. 312). Savaşlar, göçler veya rejim değişiklikleri sırasında yer adlarının değiştirilmesi, sadece fiziksel bir güncelleme ile ideolojik bir

müdahaledir. Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yer adlarının değişimi, yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Vargün, 2023). Bu tür değişiklikler, mekânın dilsel temsilinin politik ve ideolojik boyutlarını açığa çıkarır.

Kültürel mekânların adlandırılma biçimi, dilin toplumsal eşitsizlikleri ve güç dinamiklerini nasıl yansıttığını da gösterir. Rose-Redwood ve Alderman (2011), Amerika Birleşik Devletleri’nde yer adlarının sömürgecilik, ırkçılık ve toplumsal dışlanma süreçleriyle bağlantılı olduğunu vurgular (s. 5). Benzer şekilde, Hindistan’da İngiliz sömürge döneminden kalan yer adlarının, sömürgeci ideolojilerin bir uzantısı olduğu görülür. Yer adlarının bu ideolojik işlevi, coğrafya eğitimi bağlamında ele alınmadığında, öğrenciler bu tür toplumsal eşitsizliklerin farkına varamayabilir.

Kültürel mekânlar, sadece adlandırıldıkları isimlerin yanında bu isimlerin çağrıştırdığı imgelerle de toplumsal belleği etkilemektedir. “Ayasofya” kelimesi, tarihsel olarak hem Bizans hem de Osmanlı kültürüne atıfta bulunurken, günümüzde bu mekânın statüsüyle ilgili tartışmalar, kelimenin ideolojik anlamlarını daha da güçlendirmiştir. Harley (1989), haritaların dilsel temsillerin taşıyıcısı olarak sadece bilgi değil, aynı zamanda ideolojik mesajlar aktardığını savunur (s. 19). Bu bağlamda, kültürel mekânların dilsel temsilleri, geçmişin ve bugünün toplumsal dinamikleri arasında bir köprü kurmaktadır.

Eğitim materyalleri ve coğrafya ders kitapları, kültürel mekânların dilsel temsilini öğrencilerle buluşturan temel araçlardır. Ancak, yapılan çalışmalar, bu materyallerdeki yer adlarının çoğunlukla büyük şehirler ve turistik merkezlerle sınırlı olduğunu göstermektedir (Mitchell, 2000, s. 84). Anadolu’nun kırsal alanlarına veya yerel kültürlerle dair mekânların yetersiz temsili, öğrencilerin kendi coğrafi çevrelerini ve kültürel miraslarını anlamalarını sınırlayabilir. UNESCO’nun kültürel miras raporları, bu eksikliğin, yerel kültürlerin unutulmasına neden olabileceğini vurgular (UNESCO, 2015, s. 18).

Dil, kültürel mekânların temsili ve bu mekânlarla kurulan duygusal bağın inşası içinde önemli bir araçtır. Lefebvre’nin mekânın üretimi teorisi, bir mekânın toplumsal değerlerinin, bireyler arasındaki etkileşimlerle nasıl inşa edildiğini açıklamaktadır (2014, s. 289). Yer adlarının, toplumlar için sadece birer coğrafi referans olmasının yanında kimlik inşasının bir parçası olduğu düşünüldüğünde, coğrafya eğitiminin bu bağlamda dilsel temsilleri nasıl kullandığı daha fazla araştırılmalıdır. Coğrafya derslerinde, kültürel mekânların tarihi ve toplumsal anlamlarını vurgulamak, öğrencilerin mekân algılarını ve kültürel duyarlılıklarını güçlendirebilir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1. Araştırma Türü

Bu araştırma, nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, karmaşık olguları derinlemesine inceleme amacı taşır ve araştırmacıya, bireylerin anlam dünyalarını anlamak için geniş bir çerçeve sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 45). Bu bağlamda, doküman analizi bu çalışmanın temel veri toplama yöntemi

olarak belirlenmiştir. Doküman analizi, yazılı kaynaklardan sistematik ve detaylı bilgi çıkarma sürecine odaklanır ve özellikle eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır (Bowen, 2009, s. 27).

Bu yöntem, eğitim materyalleri, müfredatlar ve ders kitapları gibi belgelerin incelenmesi için oldukça işlevseldir. Çalışmada, Türkiye’deki coğrafya ders kitaplarının yanı sıra, UNESCO’nun kültürel miras ve eğitimle ilgili raporları değerlendirilecektir. Bu kaynaklar, coğrafya eğitiminin dilsel ve kültürel unsurlar üzerindeki etkilerini anlamada kapsamlı bir bakış açısı sunacaktır. Örneğin, müfredatta yer alan toponimler, haritalarda kullanılan dil ve metinlerdeki kültürel referanslar, bu analizin odak noktalarını oluşturacaktır (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 139).

Doküman analizinde, belgelerin güvenilirliği ve geçerliliği önem taşır. Bu süreçte, kaynakların orijinallliği, güncelliği ve içeriksel zenginliği titizlikle değerlendirilecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 50). Coğrafya ders kitaplarında yer alan yer adlarının hangi bağlamda kullanıldığı, bu bağlamların tarihi ve kültürel anlamlarıyla ilişkili olarak analiz edilecektir. Dokümanların içeriksel bütünlüğü, elde edilen verilerin yorumlanabilirliği açısından kritik öneme sahiptir (Kıral, 2020, s. 172).

Bu çalışmada verilerin analizi için tematik analiz yöntemi kullanılacaktır. Tematik analiz, verileri belirli temalar altında gruplandırarak, ilişkili kavramlar arasında bağlar kurmayı sağlar (Braun ve Clarke, 2006, s. 79). Coğrafya ders kitaplarından elde edilen veriler, “yerel toponimler”, “kültürel referanslar” ve “dilsel temsil” gibi temalar altında kodlanacaktır. Bu temalar, dilin ve kültürün coğrafya eğitimi bağlamında nasıl ele alındığını anlamak için yapılandırılacaktır.

Doküman analizi yöntemi, nitel araştırmanın esnek yapısıyla uyum içinde çalışarak, araştırmacıya çok katmanlı bir perspektif sunar. Özellikle coğrafya eğitimi bağlamında hem ders materyallerinin hem de uluslararası raporların analizi, kültürel ve dilsel unsurların eğitimdeki yerini kapsamlı bir şekilde değerlendirme fırsatı sağlar (Baltacı, 2019). Eğitim araştırmalarında yaygın olarak tercih edilen bu yöntem, araştırma sorularına sistematik ve derinlemesine yanıtlar sunma potansiyeline sahiptir (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 141).

Nitel bir araştırma deseni çerçevesinde gerçekleştirilecek bu çalışmada, doküman analizi yöntemi, coğrafya eğitiminin dilsel ve kültürel boyutlarını incelemede etkili bir araç olarak kullanılacaktır. Bu yöntemle elde edilen veriler, hem yerel hem de küresel bağlamda coğrafya eğitiminin kültürel farkındalık oluşturmadaki rolüne ışık tutacaktır.

2.2. Veri Seti ve Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, Türkiye’deki lise coğrafya ders kitaplarının yerel ve kültürel coğrafya unsurlarını nasıl temsil ettiğini incelemek amacıyla doküman analizi ve tematik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler, eğitim materyallerinin dil, görsel içerik ve pedagojik işlevsellik açısından değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Araştırmanın veri seti, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 9., 10., 11. ve 12. sınıf coğrafya ders kitaplarından oluşmaktadır. Bu kitaplar, 2018 müfredatına uygun olarak

hazırlanmış ve Türkiye genelinde lise düzeyinde kullanılan temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamındaki tüm kitaplarda, yerel ve kültürel unsurların yer aldığı bölümler sistematik bir şekilde incelenmiştir. Toplamda 450 sayfadan oluşan veri setinde, doğal ve beşerî unsurlar, yerel ekonomik faaliyetler, kültürel miras ve haritalar gibi başlıklar altında yer alan içerikler detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Doküman analizi yöntemi, ders kitaplarında bulunan metinlerin, görsellerin ve kavramların ayrıntılı bir şekilde incelenmesini sağlamıştır. Bu yaklaşım, kitapların pedagojik işlevselliğini, dilsel temsillerini ve görsellerle ilişkisini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu süreçte, tematik analiz yöntemi ile metinlerdeki dilsel ve görsel unsurlar belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. İlk aşamada tüm metinler ve görseller dikkatlice okunarak, yerel ve kültürel unsurlar, doğal ve beşerî özellikler, görsel materyaller ve kavramların kullanımı gibi kategorilere ayrılmıştır. Kodlama aşamasını takiben, bu veriler dört ana tema altında toplanmıştır: yerel coğrafya unsurları, kültürel coğrafya unsurları, dil ve kavram kullanımı, görsel materyallerin pedagojik işlevi. Belirlenen bu temalar, sınıf seviyelerine göre karşılaştırılarak ders kitaplarındaki temsiller arasındaki farklılıklar analiz edilmiştir.

Çalışmada kullanılan doküman analizi ve tematik analiz yöntemlerinin seçilmesi, araştırmanın ders kitaplarını içeriksel ve pedagojik bir bütünlük içerisinde inceleme hedefiyle doğrudan ilişkilidir. Doküman analizi, yazılı ve görsel materyallerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanırken, tematik analiz yöntemi, bu metinlerdeki anlamları ve temsil biçimlerini detaylı bir şekilde ortaya koymayı mümkün kılmıştır. Bu yöntemlerin birlikte kullanılması, içeriklerin yalnızca yüzeysel düzeyde değerlendirilmesini değil, aynı zamanda metinlerin alt anlamlarını ve bağlamlarını da analiz etmeyi sağlamıştır.

Araştırma, yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ders kitaplarıyla sınırlıdır. Özel yayınevlerine ait materyaller veya farklı ülkelerde kullanılan coğrafya ders kitapları bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Ayrıca, görsel materyallerin öğrenciler üzerindeki etkisini doğrudan ölçen bir analiz yapılmamıştır. Bu sınırlılıklar, gelecekteki araştırmalar için potansiyel odak noktaları sunmaktadır.

2.2.1. Doküman analizi

2.2.1.1. Ders kitapları ve müfredat dokümanları

Araştırmada, Türkiye'deki coğrafya eğitimi kapsamında kullanılan ders kitapları ve bu kitapların hazırlanmasına temel oluşturan müfredat dokümanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Coğrafya ders kitapları, öğrencilerin mekânsal düşünme, çevresel farkındalık ve bölgesel çeşitlilik gibi kavramları anlamalarını sağlayan en temel öğretim araçlarıdır (Demirci, 2019, s. 74). Müfredat dokümanları ise, bu araçların dayandığı pedagojik hedefleri, kazanımları ve öğretim stratejilerini belirleyen önemli bir rehber niteliğindedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen bu belgeler, ders kitaplarının içerik ve format bakımından hangi ilkeler çerçevesinde hazırlanması gerektiğini açıklar (MEB, 2018, s. 8-11).

Ders kitaplarının doküman analizinde, belirli bir metodoloji çerçevesinde metnin tematik içeriği, görsellerin işlevselliği ve metinsel ifadelerin açık ve anlaşılır olması gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Bu inceleme, coğrafya eğitiminin öğrencilerin farklı coğrafi ölçeklerde bilgi edinmesini nasıl desteklediğini ortaya koymaktadır (Depeci ve Çifçi, 2023, s. 442-443).

2.2.1.2. Yerel coğrafya unsurlarının incelenmesi

Yerel coğrafya unsurları, coğrafya eğitiminde öğrencilerin yaşadığı çevreyle bağ kurmasını sağlayan kritik bir öğedir. Ders kitaplarında yerel unsurların, öğrencilerin kendi yaşadıkları bölgeyi tanımaları ve mekânsal farkındalık kazanmaları için kullanılması, müfredatın temel hedeflerinden biridir (MEB, 2018, s. 15-17). Bu bağlamda, Türkiye'nin farklı bölgelerine ait doğal zenginlikler, beşerî faaliyetler ve bölgesel farklılıklar kitaplarda sıkça yer almaktadır. Ancak, bu unsurların yalnızca bilgi aktarımı amacıyla değil, öğrencilerin eleştirel düşünme ve analiz becerilerini geliştirecek şekilde sunulması gereklidir (Özey ve Demirci, 2008).

Doküman analizinde yerel unsurların mekânsal temsillerine de dikkat edilmiştir. Haritalar, fotoğraflar ve grafikler gibi görsel araçların, yerel coğrafyanın anlaşılmasına katkısı ve bu görsellerin pedagojik açıdan etkinliği araştırma kapsamında değerlendirilmiştir (Kayaardı ve Bozyiğit, 2023, s. 403).

2.2.1.3. Kültürel coğrafya unsurlarının sunumu

Kültürel coğrafya unsurları, coğrafya eğitiminin sadece fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel çevreyi de kapsayan bir anlayış geliştirmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, kültürel unsurların sunumu, öğrencilerin hem Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini anlamalarını hem de bu çeşitliliğe ilişkin bir değer geliştirmelerini hedefler (Yavan ve Acar, 2012, s. 8). Coğrafya ders kitaplarında kültürel coğrafya unsurlarına sıklıkla yer verilmekle birlikte, bu unsurların sunumunda belirli bölgelerin veya kültürel grupların daha çok ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Bu durum, ders kitaplarının kültürel temsillerde dengeli bir yaklaşım sergileyip sergilemediğinin incelenmesi açısından önemli bir konu oluşturmaktadır (Fairclough, 2010, s. 33).

Bu kapsamda, yerel festivaller, tarihî eserler, geleneksel tarım yöntemleri gibi temaların dilsel temsilleri ele alınmıştır. Metinlerde kullanılan ifadelerin tarafsızlık derecesi ve öğrencilerde kültürel farkındalık oluşturma potansiyeli, analizin odak noktalarından biridir. Ayrıca, bu unsurların yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp eleştirel bir bakış açısıyla sunulması gerektiği vurgulanmıştır (Krippendorff, 2018, s. 61).

2.2.1.4. Dil söylem yapılarının analizi

Coğrafya ders kitaplarının içerik analizinde dil ve söylem yapıları önemli bir yer tutmaktadır. Metinlerde kullanılan dilin hem bilimsel hem de pedagojik açıdan uygunluğu, doküman analizinin temel bileşenlerinden biridir (Mutlu ve Set, 2020, s. 91-

92). Doğal güzellikler veya çevresel bozulma gibi kavramların kitaplarda hangi bağlamlarda ele alındığı ve bu bağlamların öğrencilerin kavramsal düşünme becerilerini nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmiştir (Çelik ve Ekşi, 2013, s. 99).

Dil ve söylem analizinde, ders kitaplarının yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda belirli ideolojik mesajlar taşıyabileceği varsayımından hareket edilmiştir (Fairclough, 2010, s. 42). Bu nedenle, kullanılan ifadelerin sosyal ve kültürel anlamları, metinlerdeki tarafsızlık veya öznellik derecesi ile birlikte ele alınmıştır. Söylem analizinde, özellikle belirli bölgelerin veya kültürlerin öne çıkarılması ya da geri planda bırakılmasının öğrencilerin algılarını nasıl etkileyebileceği değerlendirilmiştir.

2.2.1.5. Metodolojik yaklaşım ve genişletme

Doküman analizinde, içerik analizi yöntemi ile eleştirel söylem analizi bir arada kullanılmıştır. İçerik analizi, ders kitaplarındaki tematik örüntülerin sistematik bir şekilde incelenmesini sağlarken, eleştirel söylem analizi dilsel yapıların sosyal anlamlarını ortaya çıkarmada etkili bir araç olarak öne çıkmıştır (Krippendorff, 2018, s. 58).

2.3. Haritalar ve Görsel Materyaller

Haritalar, coğrafya öğretiminde mekânsal bilgilerin organize edilmesi ve görselleştirilmesi için vazgeçilmez araçlardır. Bu haritalarda yer alan toponimler, yalnızca coğrafi bir bilgi değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel mirasın önemli bir yansımasıdır (Harley, 1989, s. 4). Özellikle toponimlerin geçmişten günümüze evrimi ve haritalarda nasıl temsil edildiği, kültürel değerlerin aktarımı açısından belirleyici olabilir (Öztürk ve Nur, 2023, s. 293-294). Bu durum, haritaların pedagojik bir araç olarak kullanılırken mekânsal verilerden öte, tarihî ve kültürel anlam katmanlarıyla ele alınmasını gerektirir.

Coğrafya eğitimi, haritalar gibi görsel araçlarla desteklendiğinde daha etkin bir hâle gelir. Özellikle fotoğraflar, tematik haritalar ve grafikler gibi materyaller, öğrencilerin yalnızca bilgiye erişimini kolaylaştırmaz, aynı zamanda analitik düşünme becerilerini geliştirme imkânı sunar (Tuan, 1991, s. 7). Bu materyallerdeki görsel unsurların kültürel mekânlar ve doğal alanlarla ilişkilendirilmesi, öğrencilerin konuya dair anlamlı bir bağ kurmasını sağlamada kritik bir işleve sahiptir.

Haritalarda kullanılan dil ve görsellik, birbirini tamamlayarak mekânsal kavrayışı destekler. Bir yer adının yanında sunulan açıklamalar, bölgeye ilişkin tarihî, coğrafi veya kültürel bağlamların daha geniş bir çerçevede anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Wood, 2010, s. 12). Bu minvalde, görsel materyallerin hem tasarım hem de içerik açısından açıklayıcı ve öğrenci seviyesine uygun olması önemlidir.

Yer adları, bir haritanın en temel unsurlarından biri olmakla birlikte, genellikle tarihî ve kültürel anlamlarla yüklüdür. Osmanlı dönemine ait haritalar, tarihî süreçlerin mekânsal temsili konusunda önemli bilgiler sunarken, modern haritalar ise daha güncel bir bakış açısı sunar (Anderson, 2007, s. 45). Dolayısıyla, haritalarda kullanılan toponimlerin analiz edilmesi, coğrafyanın mekânsal bir bilim olmanın ötesine geçerek tarihî ve kültürel bir araç hâline geldiğini gösterir.

Eğitim materyali olarak haritaların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, pedagojik gereksinimlere uygun bir biçimde hazırlanması gereklidir. Haritaların ölçüğü, içerik yoğunluğu ve görsel düzenlemeleri, öğrencilerin mekânsal kavrayışlarını geliştirme sürecini doğrudan etkiler (Slocum vd., 2009, s. 90). Ayrıca, tematik haritalar gibi belirli bir amaca yönelik olarak tasarlanmış araçlar, öğrencilere daha derinlemesine analiz yapma fırsatı sunar.

2.4. UNESCO ve Kültürel Miras Belgeleri

UNESCO, küresel çapta eğitim politikalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalarıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda yayımlanan raporlar, eğitim materyallerinin hazırlanması sürecinde rehber niteliğinde bilgiler sunar. Özellikle kültürel mirasın korunması ve bu bilincin öğrencilere kazandırılması, UNESCO'nun öncelikli hedeflerinden biridir (UNESCO, 2017, s. 22).

Kültürel mirasa ilişkin belgeler, eğitim materyallerinde bu unsurların nasıl ele alınması gerektiğine yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Öğrencilere kültürel miras bilinci kazandırmak, yalnızca tarihi yapıları tanıtmayı değil, aynı zamanda bu mirasın korunmasının gerekliliğini kavratmayı da içermelidir (Smith, 2006, s. 58). Bu bağlamda, UNESCO'nun belgeleri, coğrafya eğitiminin sosyal ve kültürel yönlerini zenginleştirmek için değerli bir kaynak sunar.

UNESCO, doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik projeleriyle coğrafya disiplinine katkıda bulunmaktadır. "İnsan ve Biyosfer" programı, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin eğitim müfredatlarına entegrasyonu için somut veriler sunar (UNESCO, 2019, s. 36). Bu tür programlar, coğrafya eğitiminde çevresel bilincin geliştirilmesi açısından önemli bir rehberlik sağlamaktadır.

UNESCO'nun kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımı, bu mirasın yalnızca tarihî bir unsur olarak değil, aynı zamanda toplumlar arası diyalog ve anlayış geliştirme aracı olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Bu anlayış, yerel ve küresel kültürel değerlerin eğitim materyallerinde dengeli bir şekilde temsil edilmesini gerektirir (UNESCO, 2021, s. 15).

UNESCO'nun raporları, eğitim materyallerine evrensel değerler kazandırmak ve bu materyallerin içerik zenginliğini artırmak için kullanılabilir. Özellikle sürdürülebilir kalkınma, çevre bilinci ve kültürel mirasın önemi gibi konular, UNESCO'nun önerdiği yaklaşımlarla daha etkin bir şekilde işlenebilir (Brennan ve Cotter, 2014, s. 77).

2.5. Kavramların Dilsel Analizi

Ders kitaplarında yer alan coğrafi kavramlar, öğrencilerin disipline özgü bir düşünce sistemi geliştirmesi açısından temel bir role sahiptir. Bu kavramların açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesi, öğrencilerin soyut coğrafi bilgileri somut bağlamlara uygulayabilmesini sağlar (Krippendorff, 2018, s. 48).

Ders kitaplarındaki coğrafi kavramların dilsel analizi, bu kavramların öğrencilere aktarımındaki etkinliği değerlendirmek için önemlidir. Özellikle karmaşık terminolojinin, basit ve açıklayıcı bir dil kullanılarak sunulması, kavramların daha geniş bir öğrenci kitlesi tarafından anlaşılmasını sağlayabilir (Fairclough, 2010, s. 37).

Yer adları, yalnızca mekânsal referans noktaları sunmakla kalmaz, aynı zamanda tarihî ve kültürel değerlerin birer taşıyıcısıdır. Ders kitaplarında yer alan yer adlarının dilsel bağlamı, öğrencilerin coğrafi mekânlara ilişkin algılarını şekillendirme potansiyeline sahiptir (Harley, 1989, s. 6). Yer adlarının tarihî ve kültürel bağlamlarına vurgu yapılması, coğrafya eğitiminin sosyal boyutunu güçlendirebilir.

Dilsel temsillerin, tarafsızlık ve kapsayıcılık ilkelerine uygun olup olmadığının değerlendirilmesi, ders kitaplarının ideolojik yönlerinin incelenmesinde temel bir kriterdir. Coğrafi kavramların ve yer adlarının belirli bir bölge veya kültürü ön plana çıkaracak şekilde sunulması, ders materyallerinin tarafsızlık ilkesini ihlal etme riskini taşıyabilir (Tuan, 1991, s. 8).

Kavramların doğru bir şekilde tanımlanması ve bağlamlandırılması, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirme sürecini destekler. Bu nedenle, ders kitaplarında kullanılan coğrafi kavramların pedagojik değerinin değerlendirilmesi, etkili bir coğrafya eğitimi için hayati öneme sahiptir (Smith, 2006, s. 42).

3. ANALİZ SÜRECİ

Ders kitapları ve müfredat dokümanlarının analizi, coğrafya eğitiminin temel bileşenlerinin nasıl sunulduğunu anlamak için sistematik bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. Manuel tematik analiz yöntemi kullanılarak, belirli başlıklar altında sınıflandırılan temalar, eğitim materyallerinin içerik ve pedagojik yaklaşımlarını incelemek amacıyla değerlendirilmiştir. Bu süreçte, her bir tema altında öne çıkan alt başlıklar ve örnekler, coğrafya eğitiminin yerel, kültürel, çevresel ve eleştirel yönlerini açıklamaya yönelik bir yapı oluşturmuştur.

Ders kitaplarında yerel ve kültürel unsurların, hem tarihî hem de coğrafi çeşitliliği öğrencilere aktarmak amacıyla ele alındığı görülmektedir (MEB, 2018, s. 12). Özellikle görsel ve dilsel temsiller üzerinden, belirli bölgelerin öne çıkan özellikleri tanıtılmaktadır. Bu bilgiler ışığında bakıldığında Kapadokya'nın peri bacaları veya Selçuklu kerensarayları gibi tarihî ve kültürel miras unsurları, bu temanın vurgulandığı başlıca içeriklerdir (Harley, 1989, s. 6). Bunun yanı sıra, bölgesel çeşitlilik kavramı çerçevesinde farklı coğrafi bölgelerin, sahip oldukları benzersiz doğal ve beşerî özelliklerle temsil edildiği gözlemlenmiştir (Smith, 2006, s. 42).

Çevre bilinci ve sürdürülebilirlik, coğrafya ders kitaplarının temel konularından birini oluşturmaktadır. Doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, öğrencilerde çevresel farkındalık oluşturmayı amaçlayan metinler aracılığıyla sunulmaktadır (UNESCO, 2017, s. 18). Yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi veya ormanların korunması gibi temalar, hem öğrencilerin günlük yaşamlarına hem de gelecekteki çevresel sorunlara yönelik çözüm üretme kapasitelerine katkı sağlamak amacıyla ele alınmaktadır (Krippendorff, 2018, s. 50).

Coğrafya eğitiminin temel taşlarından biri olan coğrafi kavramlar, ders kitaplarında açık tanımlar ve görsel destekler aracılığıyla sunulmaktadır. Küresel ısınma, iklim değişikliği, deprem bölgeleri gibi kavramlar, öğrencilerin bu fenomenleri anlamalarına olanak tanıyacak şekilde açıklanmaktadır (Fairclough, 2010, s. 35). Ayrıca, kavramların bağlama dayalı açıklamalarla ele alınması, öğrencilerin bu kavramları farklı coğrafi olaylarla ilişkilendirme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir (MEB, 2018, s. 20).

Ders kitaplarında yer alan haritalar, fotoğraflar, grafikler ve tablolar, mekânsal bilgilerin aktarılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu görsel materyallerin detay seviyesi ve tasarım kalitesi, öğrencilerin coğrafi bağlamları anlamalarını kolaylaştırmaktadır (Tuan, 1991, s. 7). Doğu Anadolu Bölgesi'nin topoğrafik haritası veya Türkiye'nin nüfus yoğunluğu haritası gibi görseller, mekânsal farkındalığı artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Slocum vd., 2009, s. 90). Bunun yanı sıra, grafikler ve tablolar gibi diğer görsel araçlar da, öğrencilere veriyi analiz etme ve yorumlama becerisi kazandırmaktadır (Anderson, 2007, s. 45).

Coğrafya ders kitaplarında, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklere ve sorulara yer verilmektedir (Şeker, 2022, s. 122). Bu kapsamda, bölgesel kaynakların kullanımı veya çevresel sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi gibi sorular, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini desteklemektedir (Demirci ve Özey, 2008). Örnek olarak, "Bölgenizdeki su kaynaklarını inceleyiniz" veya "Bir çevre sorunu üzerine çözüm önerisi geliştirin" gibi sorular, öğrencilerin yaşadıkları çevreye yönelik farkındalık kazanmalarına olanak tanımaktadır (Smith, 2006, s. 45).

Çalışmada, yerel ve kültürel coğrafya unsurlarının ders kitaplarındaki dilsel ve görsel temsillerini analiz etmek amacıyla tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu süreç, metin ve görsel içeriklerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanmaktadır. Kodlama işlemi, çalışmanın amaçları doğrultusunda yapılandırılmış ve verilerin anlamlı temalar altında toplanmasını sağlamıştır.

Öncelikle, analiz kapsamında incelenen 9., 10., 11. ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları, içeriklerine göre bölümlere ayrılmıştır. Metinlerde yer alan ifadeler ve görseller dikkatlice okunmuş ve sınıflandırma sürecine hazırlanmıştır. Bu aşamada, verilerin belirli temalar altında toplanmasına olanak sağlayacak dört ana kategori oluşturulmuştur: yerel coğrafya unsurları, kültürel coğrafya unsurları, dil ve kavram kullanımı ile görsel materyallerin pedagojik işlevi. Bu kategoriler, çalışmanın kuramsal çerçevesine dayalı olarak tasarlanmış ve veri analizinin ana eksenini oluşturmuştur.

Kodlama süreci iki aşamalı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. İlk aşama olan açık kodlama, metinlerdeki ifadelerin ve görsellerin tek tek incelenerek anlamlı birimler halinde kodlanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda "Toros Dağları boyunca zeytin ve narıncıya tarımı yapılmaktadır" ifadesi "yerel coğrafya unsurları" kategorisi altında kodlanmış, "Kapadokya, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır" ifadesi ise "kültürel coğrafya unsurları" kategorisine atanmıştır. Açık kodlama aşamasında, metinlerdeki dilsel ifadeler ve görsel materyaller arasında bir ilişki kurulmuş, her bir veri birimi dikkatlice sınıflandırılmıştır.

Eksenel kodlama aşamasında ise açık kodlama ile elde edilen veriler temalar arasında ilişkilendirilmiştir. Bu süreçte, dilsel açıklamaların kavramlarla nasıl bağdaştığı, görsellerin metinleri destekleyip desteklemediği ve kavramların bağlam içinde ne ölçüde ele alındığı analiz edilmiştir. Eksenel kodlama, verilerin birbiriyle ilişkisini ortaya koymayı ve metinler ile görseller arasındaki anlam bağlantılarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Kodlama sürecinin bir diğer önemli aşaması, görsel materyallerin analitik bir yaklaşımla değerlendirilmesidir. Görseller, özellikle haritalar ve fotoğraflar, metinlerle uyumu ve pedagojik işlevselliği açısından ele alınmıştır. “Türkiye’nin Turizm Haritası” başlıklı bir görsel, turistik alanların yerel coğrafya unsurlarıyla ilişkilendirilmesi bakımından kodlanmış, bu görselin açıklayıcı notlarla desteklenip desteklenmediği incelenmiştir. Haritalar ve diğer görseller, öğrencilerin mekânsal farkındalık geliştirmesine olanak tanıyacak pedagojik birer araç olarak değerlendirilmiştir.

Temaların oluşturulması sürecinde elde edilen veriler dört ana başlık altında bir araya getirilmiştir: yerel unsurların doğal ve beşerî bağlamlarda sunulması, tarihî ve kültürel zenginliklerin pedagojik bir perspektifle ele alınışı, coğrafi kavramların tanımlama düzeyinde kalması ve görsel materyallerin genelleştirilmiş yapıları. Bu temalar, metinlerin farklı sınıf seviyelerinde nasıl ele alındığını ortaya koymuş ve ders kitapları arasında temsildeki dengesizlikleri analiz etme olanağı sağlamıştır.

Kodlama süreci sonunda, tematik analiz ile elde edilen bulgular, yerel ve kültürel coğrafya unsurlarının pedagojik işlevselliği üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına olanak tanımıştır. Bu süreç, metin ve görsellerin sadece yüzeysel bir değerlendirmesini değil, aynı zamanda içerikler arasındaki ilişkiselliği de ortaya koymuştur. Tematik analiz kodlama ve tablo örneği Tablo.1’ de sunulmuştur.

Tablo.1. Tematik Analiz Tablosu Örneği

Ana Tema	Alt Temalar	Örnekler	Açıklamalar
Yerel ve Kültürel Unsurlar	<ul style="list-style-type: none"> Görsel ve Dilsel Temsiller Bölgesel Çeşitlilik Tarihi Mekânların İncelenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Kapadokya'nın Peri Bacaları Selçuklu Kervansarayları 	Yerel unsurlar, coğrafya ders kitaplarında hem tarihi miras hem de kültürel çeşitlilik açısından vurgulanmaktadır.
Sürdürülebilirlik ve Çevre	<ul style="list-style-type: none"> Çevre Bilinci Doğal Kaynakların Korunması Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri 	<ul style="list-style-type: none"> Ormanların korunması Yenilenebilir enerji kaynakları 	Çevre konuları, öğrencilerin sürdürülebilirlik farkındalığını artırmak ve doğal kaynak yönetimini öğretmek için ders kitaplarında ele alınmaktadır.
Coğrafi Kavramlar	<ul style="list-style-type: none"> Kavramların Tanımları Kavramların Görsel Desteklerle Sunumu Kavramsal Bağlantılar 	<ul style="list-style-type: none"> Küresel ısınma Deprem bölgeleri 	Coğrafi kavramlar, açık ve bağlama dayalı tanımlamalarla sunulurken görsel materyallerle desteklenmektedir.
Mekânsal Bilgi Sunumu	<ul style="list-style-type: none"> Görsellerin Detay Seviyesi Haritaların Ölçek ve İçerik Kalitesi Grafik ve Tablo Kullanımı 	<ul style="list-style-type: none"> Doğu Anadolu topoğrafyası Nüfus yoğunluğu haritası 	Haritalar, fotoğraflar ve grafikler gibi araçlar, mekânsal bilgiyi somutlaştırmak için kullanılır.
Eleştirel Düşünme	<ul style="list-style-type: none"> Yorum ve Analiz Odaklı Sorular Problem Çözme Etkinlikleri Tartışma ve Araştırma Soruları 	<ul style="list-style-type: none"> Bölgenizdeki su kaynaklarını inceleyiniz Bir çevre sorunu üzerine çözüm önerisi geliştirin 	Ders kitaplarında eleştirel düşünmeyi teşvik eden etkinlikler ve sorular öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmeye yöneliktir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye'deki lise düzeyindeki coğrafya ders kitapları, yerel ve kültürel coğrafya unsurlarının dil üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla analiz edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 yılında güncellenen müfredat kapsamında kullanılan 9., 10., 11. ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları temel veri kaynağı olarak seçilmiştir. Kitaplar, tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve yerel ile kültürel unsurların metinlerde nasıl temsil edildiği, bu temsillerin dilsel ve pedagojik özellikleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmaya uygun örnekler verilmiştir.

4.1. Yerel Coğrafya Unsurlarının Temsili

9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı'nda yerel coğrafya unsurları, daha çok doğal çevre ve beşerî faaliyetler çerçevesinde ele alınmaktadır. Kitabın “Türkiye'nin Yüzey Şekilleri” başlıklı bölümünde, Toros Dağları ve Doğu Anadolu'daki volkanik dağlar detaylı bir şekilde tanıtılmaktadır. Metinlerde, bu unsurların doğal yapıya olan katkıları açıklanırken, genellikle bilimsel bir dil kullanılmaktadır:

“Toros Dağları, Akdeniz kıyı şeridi boyunca uzanan önemli bir dağ sırasıdır ve bu dağların eteklerinde zeytin ve narenciye tarımı yapılmaktadır” (MEB, 2018, s. 42).

Bu ifade, yerel unsurların sadece coğrafi özelliklerini değil, aynı zamanda ekonomik ve beşerî boyutlarını da aktarmaktadır.

Benzer şekilde, 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı'nda, Konya Ovası gibi tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu alanlar, sulama projeleriyle ilişkilendirilerek tanıtılmıştır:

“Konya Ovası'nda geliştirilen sulama projeleri, tarımsal verimliliği artırmış ve bu bölgeyi Türkiye'nin tahıl ambarı hâline getirmiştir” (MEB, 2018, s. 56).

Bu örnekler, yerel coğrafya unsurlarının hem ekonomik hem de kültürel bağlamlarıyla dilsel olarak temsil edildiğini göstermektedir.

Kültürel Coğrafya Unsurlarının Temsili

11. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı'nda kültürel coğrafya unsurları daha belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. “Türkiye'de Turizm ve Tarihi Miras” başlıklı bölümde, Kapadokya ve Efes Antik Kenti gibi turistik bölgeler, tarihi ve kültürel bağlamda ele alınmıştır. Metinlerde, bu bölgelerin tarihi öneminin yanı sıra ekonomik katkılarına da dikkat çekilmektedir:

“Kapadokya, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu nedenle hem doğal hem de kültürel miras açısından zengin bir bölge olarak turizmde önemli bir yere sahiptir” (MEB, 2018, s. 102).

Bu tür ifadeler, öğrencilerin kültürel mirasa yönelik farkındalık kazanmalarını sağlamakta ve bu bölgelerin kültürel değerlerini vurgulamaktadır.

12. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı ise kültürel unsurları “Kentsel Alanlar ve Kültür” başlığı altında işlemektedir. İstanbul'un tarihi bölgeleriyle ilgili şu açıklama yer almaktadır:

“İstanbul, farklı kültürlerin bir araya geldiği bir metropol olmasının yanı sıra, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kalan tarihî eserleriyle UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer almaktadır” (MEB, 2018, s. 78).

Bu tür ifadelerde, hem tarihî unsurlar hem de yerel kültürel özellikler, öğrenciler için somut örneklerle zenginleştirilmiştir.

4.3. Dilsel Analiz ve Sözcük Kullanımı

Metinlerde kullanılan dil, genellikle bilimsel, açıklayıcı ve kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı’nda kullanılan bazı ifadelerde, doğal ve beşerî unsurlar arasındaki ilişki şu şekilde açıklanmıştır:

“Türkiye’nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, kıyı bölgelerindeki tarım faaliyetlerini ve balıkçılığı olumlu yönde etkilemiştir” (MEB, 2018, s. 30).

Bu ifadeler, neden-sonuç ilişkisi kurarak öğrencilerin coğrafi olayları daha iyi kavramalarını sağlamaktadır. Benzer şekilde, 11. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı’nda yer alan kavramlar, teknik terimlerle desteklenmiştir:

“Erozyon, bitki örtüsünün yetersiz olduğu alanlarda toprağın su veya rüzgâr tarafından taşınmasıdır” (MEB, 2018, s. 112).

Bu tür açıklamalar, öğrencilerin bilimsel terminolojiyi bağlam içinde öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır.

4.4. Görsel Materyallerin Kullanımı

Metinlerdeki görsel materyaller, dilsel içerikleri destekleyici nitelikte tasarlanmıştır. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı’nda yer alan haritalar ve fotoğraflar, öğrencilerin yerel coğrafi unsurları daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

Türkiye’nin Turizm Haritası Kapadokya, Pamukkale ve Efes gibi turistik bölgeler haritada işaretlenmiş ve fotoğraflarla desteklenmiştir (MEB, 2018, s. 104).

Nüfus Dağılım Haritası Türkiye’nin nüfus yoğunluğunun görselleştirildiği bu harita, metindeki açıklamalarla uyum içindedir (MEB, 2018, s. 88).

Bu görseller, öğrencilerin mekânsal bilgileri daha kolay anlamalarına olanak tanımaktadır.

Tablo.2. Coğrafya Ders Kitaplarının Analizi

Ana Tema	Analiz Edilen Kitaplar ve Sayfalar	Örnekler	Detaylı Bulgular
Yerel Coğrafya Unsurları	9. Sınıf (MEB, 2018, s. 35-50) 10. Sınıf (MEB, 2018, s. 45-60)	- “Toros Dağları: Zeytin ve narenciye tarımı” (9. Sınıf, s. 42) - “Konya Ovası: Tahıl üretimi” (10. Sınıf, s. 56)	Yerel coğrafya unsurları, doğal ve beşerî bağlamlarda tanıtılmaktadır. Özellikle tarım ve ekonomik faaliyetlere odaklanılmıştır. Karadeniz ormanları ve Doğu Anadolu volkanik dağları gibi özellikler ele alınmıştır.
Kültürel Coğrafya Unsurları	11. Sınıf (MEB, 2018, s. 90-115) 12. Sınıf (MEB, 2018, s. 75-100)	- “Kapadokya: Turistik ve tarihî önemi” (11. Sınıf, s. 102) - “İstanbul: Tarihî eserleriyle UNESCO mirası” (12. Sınıf, s. 78)	Kültürel coğrafya unsurları, tarihî yapılar ve turistik bölgeler üzerinden tanıtılmıştır. Ancak Batı Anadolu’daki bölgeler daha geniş bir şekilde temsil edilirken, Güneydoğu Anadolu kısıtlı bir şekilde ele alınmıştır.
Dil ve Kavram Kullanımı	Tüm Sınıf Seviyeleri (9., 10., 11., 12.)	- “Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir” (9. Sınıf, s. 30) - “Erozyon tanımı” (11. Sınıf, s. 112)	Dil genelde açıklayıcı ve anlaşılırdır. Kavramsal derinlik bazı bölümlerde sınırlıdır. Örneğin, “erozyon” veya “iklim değişikliği” gibi kavramlar açıklansa da bağlamsal örneklerle desteklenmemiştir.

Görsel Materyaller	9. Sınıf (MEB, 2018, s. 80-95) 10. Sınıf (MEB, 2018, s. 90-110)	- “Türkiye’nin Turizm Haritası” (10. Sınıf, s. 94) - “Sanayi Bölgeleri Haritası” (9. Sınıf, s. 85)	Görseller metinlerle genelde uyumludur. Haritalar ve fotoğraflar, yerel coğrafi unsurların görselleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak sanayi bölgeleri gibi haritalar daha genel hazırlanmıştır.
Eleştirel Düşünme	12. Sınıf (MEB, 2018, s. 100-120)	- “Bölgemizdeki su kaynaklarını analiz ediniz” (12. Sınıf, s. 112) - “Çevre sorunlarına çözüm önerileri geliştirin”	Eleştirel düşünme etkinlikleri, çevre sorunları ve yerel kaynaklar gibi konularda sunulmuştur. Öğrencilerin yaşadıkları bölgeye yönelik farkındalık kazanmalarını hedefleyen sorular ön plandadır.

Bulgular, Türkiye’deki lise düzeyindeki coğrafya ders kitaplarının içeriksel analizini ortaya koymakta ve yerel ile kültürel coğrafya unsurlarının dilsel ve görsel temsillerine dair önemli veriler sunmaktadır. Ders kitaplarında yerel unsurlar genellikle doğal ve beşerî özellikler çerçevesinde ele alınmıştır. 9. sınıf kitabında Toros Dağları’nın Akdeniz kıyı şeridi boyunca zeytin ve narenciye tarımına olan katkısı vurgulanırken, 10. sınıf kitabında Konya Ovası’nın Türkiye’nin tahıl üretimindeki rolüne odaklanılmıştır. Ancak bu temsil, bölgeler arasında bir denge sunmamaktadır. Karadeniz Bölgesi’nin ormanlık alanları ve tarımsal zenginlikleri ayrıntılı bir şekilde işlenirken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin doğal ve tarımsal özelliklerine sınırlı yer verilmiştir. Bu durum, belirli bölgelerin daha geniş bir şekilde temsil edildiğini, diğer bölgelerin ise daha az yer bulduğunu göstermektedir.

Kültürel coğrafya unsurları açısından, ders kitaplarının tarihî yapılar ve turistik alanlara yoğunlaştığı görülmektedir. Kapadokya, Pamukkale ve Efes Antik Kenti, kitaplarda geniş yer bulan alanlardır. 11. sınıf kitabında Kapadokya’nın tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı ve turizm açısından taşıdığı ekonomik öneme dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki kültürel ve tarihî zenginliklerin, özellikle Mardin, Hasankeyf ve Ani Harabeleri gibi alanların daha yüzeysel bir şekilde ele alındığı dikkat çekmektedir. İstanbul gibi çok kültürlü bir şehrin tarihî yapıları ve mirası detaylı bir şekilde incelenmişken, Anadolu’nun diğer bölgelerinde yer alan tarihî mekânlar aynı derinlikte ele alınmamıştır. Bu eksiklik,

Türkiye'nin kültürel çeşitliliğinin tam anlamıyla yansıtılmamasına neden olmaktadır.

Dil ve kavram kullanımı, kitaplarda genellikle açıklayıcı ve bilimsel bir üsluba sahiptir. Ancak bazı kavramların tanımlama düzeyinde ele alınmış olması, bağlamsal eksiklikleri beraberinde getirmektedir. Erozyon kavramı, toprak kaybının nedenleri ve sonuçlarıyla açıklansa da, bu kavramın toplumsal ve ekonomik bağlamdaki etkileri yeterince ele alınmamıştır. Benzer şekilde, iklim değişikliği gibi önemli bir küresel sorun, yalnızca tanımlama düzeyinde işlenmiş, bu değişimin tarım, su kaynakları ve nüfus dağılımı üzerindeki etkilerine yönelik ayrıntılı açıklamalara yer verilmemiştir. Bu durum, öğrencilerin bu tür kavramları yalnızca teorik düzeyde öğrenmesine neden olabilir ve pratik bağlamlarla ilişkilendirmelerini zorlaştırabilir.

Görsel materyaller, ders kitaplarında genellikle metinlerin desteklenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye'nin turistik bölgelerini gösteren haritalar veya Doğu Anadolu'nun topoğrafik özelliklerini vurgulayan görseller, pedagojik açıdan işlevsel materyallerdir. Ancak bazı haritaların genelleştirilmiş yapısı, mekânsal farkındalık açısından yetersiz kalmaktadır. 9. sınıf kitabında yer alan sanayi bölgeleri haritası, belirli bölgelerin ekonomik faaliyetlerini göstermekte başarılı olsa da, bu faaliyetlerin yerel çevre üzerindeki etkilerini açıklamada eksik kalmıştır. Haritalara ve grafiklere daha detaylı açıklama notları eklenmesi, öğrencilerin görselleri analiz etme becerilerini geliştirebilir.

Eleştirel düşünme etkinlikleri, kitaplarda problem çözme ve analitik becerileri geliştirme amacıyla sunulmuştur. Özellikle 12. sınıf kitabında, öğrencilerin su kaynaklarının kullanımı gibi bölgesel sorunları analiz etmeleri veya çevre sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeleri istenmiştir. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin yaşadıkları çevreye yönelik farkındalıklarını artırmayı ve problem çözme becerilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ancak bu etkinliklerin genelde yalnızca son sınıf düzeyinde yer alması, eleştirel düşünme becerilerinin erken dönemde geliştirilmesini engelleyebilir. Daha erken sınıflardan itibaren bu tür etkinliklere yer verilmesi, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini daha uzun vadeli bir süreçte geliştirmelerine katkı sağlayabilir.

Bulgular, genel olarak Türkiye'deki lise coğrafya ders kitaplarının yerel ve kültürel unsurların tanıtımında zengin bir içerik sunduğunu, ancak bölgesel ve tematik dengenin tam anlamıyla sağlanmadığını göstermektedir. Özellikle dilin bağlam eksikliklerini giderecek şekilde yeniden yapılandırılması ve görsel materyallerin pedagojik işlevselliğinin artırılması, bu materyallerin eğitimdeki etkisini güçlendirebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Coğrafya ders kitaplarının sistematik bir analizi, yerel ve kültürel coğrafya unsurlarının eğitimdeki rolünü daha iyi anlamamıza olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki lise coğrafya ders kitaplarının dil, görsel materyaller ve pedagojik işlevsellik açısından güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuştur. Sonuçlar, bu kitapların öğrencilerin coğrafi farkındalıklarını artırmada önemli bir rol oynadığını, ancak bazı bölgesel dengesizlikler ve pedagojik eksikliklerin bu potansiyeli sınırladığını göstermektedir.

Yerel coğrafya unsurlarının tanıtımı genelde doğal ve beşerî özellikler çerçevesinde ele alınmış, ancak bölgeler arasında dengesizlikler tespit edilmiştir. Karadeniz ve Batı Anadolu bölgeleri geniş bir şekilde temsil edilirken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgeler daha sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum, öğrencilerin Türkiye'nin coğrafi çeşitliliği hakkında dengeli bir anlayış geliştirmesini zorlaştırabilir. Aynı şekilde, kültürel coğrafya unsurları da tarihî ve turistik yapılarla sınırlı bir çerçevede sunulmuştur. Özellikle Batı Anadolu'nun kültürel mirası kapsamlı bir şekilde incelenirken, Mardin, Hasankeyf ve Ani Harabeleri gibi alanlara daha az yer verilmiştir. Bu eksiklikler, Türkiye'nin kültürel zenginliğinin tam anlamıyla yansıtılmamasına neden olmaktadır.

Dil ve kavram kullanımı, genelde açıklayıcı bir yapıya sahip olsa da, bazı temel kavramların bağlam eksikliğiyle ele alındığı görülmüştür. Özellikle iklim değişikliği ve erozyon gibi kavramların tanımlamanın ötesine geçerek, bu kavramların günlük yaşam ve toplumsal bağlamdaki etkilerinin tartışılması gereklidir. Benzer şekilde, görsel materyallerin işlevselliği genelde yüksek olmakla birlikte, bazı haritaların genelleştirilmiş yapısı ve açıklama eksikliği öğrencilerin mekânsal analiz becerilerini geliştirmede yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'deki coğrafya ders kitaplarının geliştirilmesi için birkaç öneriyi ortaya koymaktadır. Yerel ve kültürel unsurların temsili, daha dengeli bir şekilde sunulmalıdır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin doğal ve kültürel özellikleri daha detaylı işlenerek, bu bölgelerin öğrencilere daha kapsamlı bir şekilde tanıtılması sağlanabilir. Dil ve kavram kullanımı, teorik açıklamaların ötesine geçmeli, kavramlar günlük yaşam bağlarıyla ilişkilendirilmelidir. Örneğin, erozyon konusu, çevresel ve ekonomik sonuçlarıyla birlikte ele alınabilir. Görsel materyallerin etkili bir şekilde kullanılması için haritalara ve grafiklere daha fazla açıklama notları eklenmeli ve bu materyaller, öğrencilerin analiz becerilerini geliştirmeye yönelik tasarlanmalıdır.

Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, coğrafya eğitiminin temel hedeflerinden biridir. Bu doğrultuda, problem çözme etkinlikleri yalnızca son sınıf seviyesinde değil, tüm seviyelere yaygın bir şekilde entegre edilmelidir. Özellikle, öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmelerini veya yerel kaynakların sürdürülebilir kullanımını analiz etmelerini içeren etkinlikler, bu becerilerin erken yaşlardan itibaren geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki lise coğrafya ders kitapları, öğrencilerin coğrafi farkındalıklarını artırma ve kültürel çeşitliliği anlamalarına katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Ancak, bu kitapların içerik ve görsel materyal açısından daha dengeli ve bağlama dayalı bir şekilde yeniden yapılandırılması, bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Eğitim politikaları, ders kitaplarının bu eksiklikleri giderecek şekilde geliştirilmesini desteklemeli ve öğretmenlerin bu materyalleri etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamak için hizmet içi eğitimler sunmalıdır.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2024). *Sabahattin Ali'nin Rüzgâr Şiirine Ekoleştirel Bir Bakış*. Söylem Filoloji Dergisi, (Edebiyat Kuramları ve Eleştiri Özel Sayısı), 26-40.
- ALSAC, D. F. (2021). *Masalların Yapı Unsurlarının Çözümlemesi*. Hiperlink Eğitim İletişim Yayın Gıda Sanayi ve Pazarlama Tic. Ltd. Şti.
- Anderson, J. (2007). *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Ar, M. (2021). *Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme*. Şehir ve Medeniyet Dergisi, 7(14), 8-25.
- Ayten, A., & Vural, M. E. (2023). *Ah Bu Gençler: Günümüz Gençliğinde Dini Kimliğin Görünümleri*. İz Yayıncılık.
- Azaryahu, M. (1996). *The power of commemorative street names*. Environment and Planning D: Society and Space, 14(3), 311-330.
- Baltacı, A. (2019). *Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?*. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Bowen, G. A. (2009). *Document analysis as a qualitative research method*. Qualitative ve Research Journal, 9(2), 27-40.
- Bozkurt, M. (2021). *Fantazmagorik Bir Mekân Olarak Twitter ve Simülantik Flâneur-ler*. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (17), 455-480.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101.
- Brennan, M., & Cotter, C. (2014). *UNESCO's Role in Global Education*. Springer.
- Cohen, S. B., & Kliot, N. (1992). *Place-names in Israel's ideological struggle over the administered territories*. Annals of the Association of American Geographers, 82(4), 653-680.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2013). *Söylem Analizi*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 27(27), 99-117.
- Depeci, C., & Çifçi, T. (2023). *Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Küreselleşmenin Yer Alma Durumu*. Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi, 4(2), 406-443. <https://doi.org/10.54637/ebad.1334969>
- Eren, F., & Keçer, K. A. Y. (2023). *Bir Irmak Kıyı Düzenleme Projesinin Kentte Sosyal Adaletin Tesis Edilmesine Olan Katkısı Nedir?*. Planlama, 33(1).
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language* (2nd ed.). Routledge.
- Harley, J. B. (1989). *Deconstructing the Map*. Cartographica, 26(2), 1-20.
- Karagel, E. (2024). Altınözü (Hatay) *İlçesi Köylerinin Toponomi Coğrafyası*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (16), 643-670.

- Kayaardı, F., & Bozyigit, R. (2023). *Türkiye’de Coğrafya Eğitimi Alanında Nitel Yöntemle Yürütülen Lisansüstü Tezlerin Analizi (2017-2023)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2), 403-425.
- Kerimoğlu, C. (2022). *Dilin bilimi mümkün müdür?*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, (74), 69-100.
- Kıral, B. (2020). *Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi*. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (15), 170-189. International Journal of Human Resource Management, 25(8), 1069-1089.
- Kincheloe, J. L. (2023). *Eleştirel pedagoji*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Kök, D. S., & Uşma, G. (2022). *Yeniden Kullanım ve Özgünlüğünden Uzaklaştırılan Yerel Kimlik ve Mimari: Antakya Zenginler Mahallesi Örneği*. Electronic Turkish Studies, 17(3).
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (4th ed.). Sage.
- Lefebvre, H. (2014). *The production of space (1991)*. In The people, place, and space reader (pp. 289-293). Routledge.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Ortaöğretim Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Mitchell, D. (2000). *Cultural geography: A critical introduction*. Blackwell, 84-88.
- Mutlu, H. H., & Set, G. (2020). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan C1 Seviye Ders Kitaplarındaki Kültür Unsurlarının İncelenmesi* (Gazi Yabancılar İçin Türkçe–İstanbul Yabancılar İçin Türkçe). Dil Dergisi, 1(171), 91-108.
- Özey, R., & Demirci, A. (2008). *Coğrafya öğretiminde yöntem ve yaklaşımlar*. Aktif Yayınevi.
- Özmen, O. (2020). *Kültürlerarası iletişim bağlamında balkan göçmenlerinin kültürleşme süreci; Yalova ili örneği*. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Sanatları, Yüksek Lisans Tezi, Yalova
- Öztürk, H. N. Ö., & Nur, H. (2023). *Edimsel Topoğrafyada Kırsaldan Kentsele: Karakusunlar’ın Dönüşümünü Haritalamak*. Ankara Araştırmaları Dergisi, 11(2), 293-319.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion Limited, 156.
- Rose-Redwood, R., & Alderman, D. (2011). *Critical interventions in political toponymy*. ACME: An International Journal for Critical Geographies, 10(1), 1-6.
- Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. Harcourt, Brace and Company, 29-32.

- Slocum, T., McMaster, R., Kessler, F., & Howard, H. (2009). *Thematic Cartography and Geovisualization*. Pearson.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.
- Şeker, Z. C. (2022). *Türkçe derslerinde metinlerle eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi bağlamında işlevsel bir yaklaşım önerisi: Çocuklar için felsefe (P4C)*. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 8(1), 98-122.
- Taşkın, A. M., & Bozkurt, F. (2023). *Singapur ve Türkiye Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi*. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15(1), 177-199.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.
- Tuan, Y.-F. (1991). *Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach*. Annals of the Association of American Geographers, 81(4), 684-696..
- Tür, A. N., & Taşdemir, G. (2022). *Ankara şapkacılarının sözel, görsel, mekânsal belleği ve temsili: Bozdağ kasket ve Ankara şapka örneği*. Ankara Araştırmaları Dergisi, 10(1), 155-175.
- Türkan, O. (2021). *Köy Yönetiş Alanlarındaki Köy Bağlısı Adlarının Coğrafi Açından Değerlendirilmesi: Kırşehir İli Örneği*. Coğrafi Bilimler Dergisi, 19(1), 288-311.
- Türker, A., & Aksoy, B. (2020). *Türkiye’de Coğrafya Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelere İlişkin Bir Literatür Değerlendirmesi (1923-2018)*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 18(35), 143-161.
- UNESCO. (2015). *Education for All 2000-2015: Achievements and challenges*. Paris: UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2019). *Man and Biosphere Programme: A New Perspective*. Paris: UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2021). *Cultural Heritage and Education*. Paris: UNESCO Publishing
- Ürkmöz, Ö. (2021). *Eskişehir’deki Adam-Aslan İlişkisinin Zooikonografik Analizi*. OANNES-Uluslararası Eskişehir Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3(2), 359-387.
- Vargün, Ö. (2023). *Cumhuriyet Dönemi Ulus Kimlik İnşasında Müze, Kültür ve Sanat Yönetimi*. Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları, 2(8), 121-134.
- Whorf, B. L. (2012). *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT press.
- Yavan, N., & Acar, S. (2012). *Türkiye’de coğrafyanın yansımaları*. Coğrafi Bilimler Dergisi, 10(1), 1-8.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara. ISBN, 975(02), 007.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.

Extended Abstract

Geography education goes beyond the transfer of natural phenomena and encompasses the interplay between space, culture, and language. This interaction directly shapes students' perceptions of their environment, cultural awareness, and spatial understanding. Educational materials, especially textbooks, play a critical role in this process by serving as primary tools for delivering geographical knowledge. This study evaluates the linguistic and visual representations of local and cultural elements in Turkish high school geography textbooks, aiming to assess their pedagogical functionality.

Using document analysis and thematic analysis methods, the study examines the geography textbooks for grades 9, 10, 11, and 12, published by the Ministry of National Education. The findings reveal that local elements are predominantly presented in natural and human contexts, yet significant regional imbalances exist. While Western Anatolia is extensively covered, the historical and cultural richness of Eastern and Southeastern Anatolia is insufficiently represented. Linguistic analysis shows that concepts are often addressed at a definitional level, with limited contextual depth, which restricts students' comprehension processes. Visual materials generally support the texts; however, the generalized nature of some maps and the lack of explanatory notes limit their pedagogical impact.

The results suggest that these textbooks hold strong potential to enhance students' geographical awareness but are hindered by content and representation imbalances. The study emphasizes the need for more balanced content, enriched contextual examples for concepts, and broader implementation of activities promoting critical thinking. This research contributes to the geography education literature and provides a framework for improving educational materials. The findings of this study suggest several suggestions for the development of geography textbooks in Turkey. The representation of local and cultural elements should be presented in a more balanced manner. In particular, the natural and cultural characteristics of the Eastern and Southeastern Anatolia regions can be covered in more detail to ensure that these regions are introduced to students in a more comprehensive manner. The use of language and concepts should go beyond theoretical explanations and be associated with daily life contexts. For example, the subject of erosion can be addressed together with its environmental and economic consequences. More explanatory notes should be added to maps and graphs to use visual materials effectively, and these materials should be designed to develop students' analysis skills. Developing critical thinking skills is one of the main goals of geography education. In this context, problem-solving activities should be widely integrated into all levels, not just the senior level. In particular, activities that involve students developing solutions to environmental problems or analyzing the sustainable use of local resources can contribute to the development of these skills from an early age. As a result, high school geography textbooks in Turkey have the potential to increase students' geographical awareness and contribute to their understanding of cultural diversity. However, restructuring these books in a more balanced and contextual way in terms of content and visual material will allow this potential to be fully realized. Education policies should support the development of textbooks to address these deficiencies and provide in-service training to ensure that teachers use these materials effectively.